

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ДІТЕЙ НА УРОКАХ

Проблемі дослідження емоційності та емоційних станів на сьогоднішній день науковцями та психологами всіх рівнів приділяється достатньо уваги. Існує багато методів діагностики емоційної сфери особистості, написано достатню кількість наукових робіт, але на жаль достовірність параметрів визначення емоційного стану особистості є досить проблематичною категорією в практичній психології, і в цьому аспекті одним із значущих питань є уникнення соціально бажаних відповідей та суб'єктивізму в інтерпретації даних.

Взаємодіючи з навколишнім середовищем, з іншими людьми, виконуючи соціальну роль чи проводячи аналіз власних дій, людина певним чином переживає певне ставлення до того, що з нею відбувається, відчуваючи цілий спектр емоційних станів. Емоції виражають стан людини, її відношення до навколишнього світу і залежать від різних складових психологічної структури особистості – темпераменту, емоційної стійкості, ієрархії потреб та мотивів тощо. Емоційні переживання носять суто особистісний характер і виступають лакмусовим папірцем у визначенні особистісно значущих відносин. Психічні стани можуть позитивно впливати на виконувану діяльність, на процес спілкування, а можуть і дезорганізувати їх, тобто здійснювати регульовальний вплив. Отже, визначення емоційних станів людини, особливо в дитячому віці, є важливим моментом у психодіагностичній практиці.

Розглянемо основні діагностичні процедури, спрямовані на визначення тих чи інших параметрів емоційної сфери особистості. Як правило, для діагностики емоційних станів людини використовується метод спостереження, що сам по собі є недостатньо надійним методом і вимагає від інтерпретатора високого рівня кваліфікації та вміння відокремлювати суб'єктивну оцінку. Психологічна література пропонує сучасному психологу велику кількість стандартизованих анкет та шкал для дослідження емоційності дитини [1]. Розглянемо особливості застосування деяких із них:

- оцінна шкала емоційних проявів дитини. Метод оснований на спостереженні з подальшою бальною оцінкою інтенсивності емоційних проявів дитини. Недоліком цього методу є суб'єктивність спостерігача;
- рисувальні проби. Група методів, в основу яких покладено семантику кольору, зокрема тест Люшера та його модифікації;
- тест тривожності (Р.Темпл, М.Доркі, В.Амен), являє собою набір стандартизованих карток із зображенням життєвих ситуацій без намальованих облич. Цей тип тестів можливо застосовувати лише при індивідуальному консультуванні;
- вивчення емоційного ставлення до школи. Дитині пропонуються слова-антоніми, які необхідно розташувати відповідно до належності школяру чи дошкільнику. На нашу думку, цей тест має низький показник валідності;
- метод незакінчених речень. Дозволяє проаналізувати проблемні зони та страхи дитини по відношенню до різних сфер спілкування та діяльності;
- шкала явної тривожності СМАС. Призначена для виявлення тривожності як відносно стійкого утворення у дітей. Представлена у вигляді стверджень, стосовно яких необхідно вказати їхню правильність чи хибність. За даними автора – має високий рівень валідності та продуктивності;
- шкала особистісної тривожності А.М. Прихожан та тест шкільної тривожності Філіппса. Перевагою даних тестів є можливість виділити певну зону реальності, що викликає відчуття тривоги, незалежно від того чи може дитина самостійно розпізнати свої переживання, але вони мають обмеження стосовно віку респондентів [2].

Отже, незважаючи на досить велику кількість існуючих психодіагностичних методів, питанні визначення емоційного ставлення дітей до процесу навчання і досі залишається відкритим.

У межах нашого дослідження було поставлено завдання розробки методу визначення емоційного стану дітей на уроках з можливістю використання як в індивідуальному, так і в груповому консультуванні. Даний метод не претендує на універсальність, але дозволяє вирішити ряд актуальних завдань психологічної практики. Слід також зазначити, що для дослідження достовірних емоційних станів, методика можливо застосовувати після проходження дитиною адаптаційних періодів. Таке застереження робиться для виключення можливого діагностування ситуативної тривожності.

Щодо методики дослідження емоційного стану дітей на уроках...

Загальні положення. Методика дослідження емоційного стану дітей на уроках базується на аналізі вибору кольорів дитиною для позначення своїх емоцій. За основу взято восьмикольоровий тест Люшера [4] – проективну методику дослідження особистості, де вибір певних кольорів відповідає наступному емоційному стану:

- червоний, жовтий, зелений – розглядаються як позитивне ставлення до відвідувань певної дисципліни учнем;
- синій, фіолетовий – як нейтральне ставлення;
- сірий, коричневий та чорний – розглядаються в негативному сенсі.

Мета роботи. Методика призначена для діагностування емоційного стану дітей у навчальному процесі. Даний підхід дозволяє вирішити наступні завдання:

1. емоційний стан окремої дитини на конкретному уроці;
2. загальний емоційний стан дитини в школі;
3. загальний емоційний стан учнів певного класу на уроках;
4. емоційне ставлення учнів до відвідування уроків певного вчителя.

Виходячи із запропонованих цілей, означену методику можна розглядати як проективну при аналізі матеріалу рисунків, так і як метод узагальнення незалежних характеристик, при аналізі даних, отриманих від різних учнів різних класів.

Стимульний матеріал. Бланк на якому накреслені квадратики із зазначеними назвами предметів, а також певних станів – поганий та гарний настрій, настрою удома, в школі, у момент діагностування, 8 олівців та ластик. На бланку вказується прізвище, ім'я, по-батькові дитини, номер школи, класу.

Інструкція для дослідника. Дітям пропонується розфарбувати квадратик певним кольором із восьми запропонованих – чорним, червоним, зеленим, синім, жовтим, коричневим, фіолетовим або сірим.

Інструкція для досліджуваного. "Перед тобою лежить аркуш паперу, на якому зображені квадратики. Я пропоную тобі відобразити в кольорі свій настрій. Розфарбуй кожен квадратик тим олівцем, який настрої ти відчуваєш у цей час".

Обробка результатів. Інтерпретація результатів у залежності від цілей дослідження може проводитись у декілька етапів:

1. *Індивідуальні показники кожної дитини.* Спочатку відбувається диференціація того, як дитина позначає свій поганий і гарний настрій, далі – емоційний стан на даний момент. При негативному емоційному стані в момент дослідження результати вважаються недійсними. Зазначення позитивного і негативного станів необхідно при розбіжностях у сприйнятті кольорів дитиною та класичному визначенні. У випадку, коли дитина позитивними чи негативними обирає кольори не основного ряду, необхідно на це робити поправку при інтерпретації результатів, та зазначати у протоколі.

2. *Емоційний стан дитини на уроці.* Далі ми оцінюємо які заняття у дитини викликають позитивні, а які негативні емоції. Червоний, жовтий, зелений, синій кольори позначають позитивний стан дитини на уроці; чорний, коричневий – негативний емоційний стан; фіолетовий – швидше позитивний, ніж негативний; сірий – швидше негативний, ніж позитивний емоційний стан дитини на уроці. Якщо дитина не зафарбувала певний квадратик, тобто лишила його білим, вважати емоційний стан за даною категорією як невизначений або швидше негативний.

3. *Емоційний стан класу на уроці.* Після визначення індивідуальних показників кожного учня, за необхідністю, робиться узагальнення показників по класу. Спочатку визначається загальна емоційна тенденція за параметром "Мій настрій у школі". Далі аналізується тенденція емоцій у класі по кожній із запропонованих дисциплін.

4. *Емоційне ставлення учнів до вчителя.* При необхідності, на основі отриманих результатів по кожному класу, є можливість інтерпретації даних емоційного стану учнів різних класів на заняттях у певного вчителя. При цьому аналіз отриманих результатів трактується як "швидше позитивна чи негативна тенденція".

Перевірка достовірності отриманих результатів. Для перевірки достовірності узагальнених результатів пропонується використовувати критерій χ^2 -квадрат (χ^2) [5, 125 - 132].

Узагальнена розрахункова формула виглядає наступним чином:

$$\chi^2 = \sum_{k=1}^k \frac{(f_e - f_m)^2}{f_m} \quad (1.1)$$

де f_e – емпірична частота

f_m – теоретична частота

k – кількість розрядів (альтернатив)

Альтернативи дослідження:

1 – емоційний стан на уроці позитивний;

2 – емоційний стан на уроці швидше позитивний ніж негативний;

3 – емоційний стан на уроці швидше негативний ніж позитивний;

4 – емоційний стан на уроці швидше негативний.

Теоретичні частоти мають бути однаковими і розраховуються за формулою:

$$f_m = \frac{n}{k} \quad (1.2)$$

де n – кількість досліджуваних у вибірці.

Для розрахунку використовуємо таблицю 1.1.

Для знаходження табличного значення χ^2 для двох рівнів значущості, слід визначити число ступенів свободи за

формулою: $\nu = k - 1$. В нашому випадку $k = 4$, отже $\nu = 4 - 1 = 3$. Критичні значення критерію χ^2 для рівнів значущості $P \leq 0,05$ та $p \leq 0,01$ при числі ступенів свободи $\nu = 3$:

--

Таблиця 1.1

Альтернативи	f_e	f_m	$(f_e - f_m)$	$(f_e - f_m)^2$	
1					
2					
3					
4					
Суми					

Окремою проблематикою розробки даної методики стала перевірка її надійності та валідності. Сучасні дослідження наводять досить неоднозначні дані з приводу можливості проведення перевірки надійності проєктивних тестів взагалі [3], [6]. Критичне ставлення до надійності даної групи тестових методик зумовлено наявністю залежності результативності тесту не стільки від відповіді досліджуваного, скільки від досвіду експериментатора. Що, в свою чергу, приводить до суб'єктивізму отриманих результатів.

Перевірка надійності методу проводилась на базі Палацу творчості дітей та юнацтва (м. Хмельницький),

спеціалізованої середньої школи №197 (м. Київ) та за участі студентів психологічного напрямку Національного авіаційного університету (м. Київ). Для перевірки надійності використовувався метод розщеплення, також отримані дані порівнювались з результатами опитування та спостереження. За результатами перевірки розроблений метод діагностики емоційного стану дітей на уроках має надійність у межах $0,6 \div 0,75$, що є достатнім для використання у психологічній практиці.

Отже, розглядаючи вищезазначене, можна зробити наступні висновки. Незважаючи на досить широке висвітлення проблеми визначення емоційного стану дитини стосовно тієї чи іншої сторони її спілкування чи діяльності, означене питання і сьогодні є актуальним для практичної психології. Існуючі методи дослідження емоційності мають не тільки певні переваги, але й обмеження в застосуванні. Таким чином, розробка ефективних методів діагностики, що будуть вирішувати певні завдання, повинно бути одним із напрямків дослідницької роботи психологів. Запропонована нами методика дослідження емоційного стану дітей на уроках має за мету вирішення актуальних завдань психологічної практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психодиагностике/ Л.Ф. Бурлачук, С.М. Морозов. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2006. – 528 с
2. Головей Л.А., Рыбалко Е.Ф. Практикум по возрастной психологии/ Л.А. Головей, Е.Ф. Рыбалко: учеб. пособие. – СПб.: Речь, 2006. – 668 с.
3. Гуревич К.М. Дифференциальная психология и психодиагностика. Избранные труды / К.М. Гуревич. – СПб.: Питер, 2008. – 336 с.
4. Драгунский В.В. Цветовой личностный тест В.В. Драгунский: практич. пособие. – Мн.: Харвест, 1999. – 448 с.
5. Ермолаев О.Ю. Математическая статистика для психологов: учебник / О.Ю.Ермолаев. – 4-е изд., испр. – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2006. – 336 с.
6. Шевандрин Н.И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности / Н.И. Шевандрин. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 512 с.

Подано до редакції 14.08.09

РЕЗЮМЕ

У статті розглянуто деякі аспекти проблематики розробки та застосування психодіагностичних процедур. Визначені проблемні аспекти дослідження емоційного стану дитини стосовно тієї чи іншої сторони її спілкування чи діяльності. Запропонована методика дослідження емоційного стану дітей на уроках.

Ключові слова: діагностичні процедури, емоційність, емоційні стани, надійність тесту.

Е.В. Дацун

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ДЕТЕЙ НА УРОКАХ

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены некоторые аспекты разработки и применения психодиагностических процедур. Обозначены проблемные аспекты исследования эмоционального состояния ребенка относительно той или иной стороны его общения или деятельности. Предложена методика исследования эмоционального состояния детей на уроках.

Ключевые слова: диагностические процедуры, эмоциональность, эмоциональные состояния, надежность теста.

O.V. Datsun

PECULIARITIES OF PSYCHOLOGICAL DIAGNOSTICS OF CHILDREN'S EMOTIONAL STATE AT THE LESSONS

SUMMARY

The article analyzes some aspects of development and application of psychodiagnostic procedures. The author touches upon some problem aspects of investigating children's emotional state concerning some aspects of his \ her communication or activity; suggests the method of testing children's emotional state at the lessons.

Keywords: psychodiagnostic procedures, emotionality, emotional states, test reliability.
